

Stereotypes, they got to go (got to go)
I'mma mess around and flip the scene into reverse
(With what?) With a little touch of "Ladies First"

Queen Latifah

But things change, and that's the way it is

2Pac

Dat mag je óók (al niet meer) zeggen

Welke woorden kunnen?

En welke juist niet?

Vivien Waszink

Genootschap Onze Taal, 2022

**Onze
Taal**

Tekst: Vivien Waszink

Redactie: Rutger Kiezebrink / Raymond Noë

Vormgeving: Studio Het Mes, Matthijs Sluiter

Coverillustratie: Evalien Lang

Druk: Bij JD

ISBN 978 90 828859 1 0

NUR 610

© Vivien Waszink / Genootschap Onze Taal

Alle rechten voorbehouden

Voor overname is toestemming nodig van de uitgever

Genootschap Onze Taal, Den Haag

www.onzetaal.nl

Inhoud

8 **Voorwoord**

11 **1. Inleiding**

15 **2. Mannetje (m/v/x) gezocht**

Genderneutraal taalgebruik?

Wat is genderneutraal? En wat is gender?

Gender: geslachtsbeleving?

Non-binair: verzet tegen een tweedeling

Eenheidsworst bij de HEMA?

Genderneutraal doe je zo

Dames en heren wordt reizigers

Genderneutraal: weg met dat woord?

Genderneutrale taal in de praktijk: hoe maak je
je taal inclusiever en neutraler

Han, hon en hen in Zweden

Hen en hun

Die en diens

Zhij, vhij, ij, qij en xij

Mark Rutte biedt haar excuses aan

37 **3. Cisgender sapioseksuelen**

Gender en geaardheid in taalgebruik

Gender in taalgebruik: allemaal woorden met
gender- of -gender

Transgender vs. transseksueel

Woorden met -gender en -seksueel

Homofiel vs. homoseksueel

Gay: twee keer geleend

Queer toen en nu

Lhbtqia+

- 53   **4. Woorden voor mensen die dingen doen**
Inclusievere persoonsnamen
Mankracht of menskracht?
Vrouwen in taal
Weduwes, secretaresses en raadvrouwen
Directrices en specialisten
Impliciet of expliciet vrouw?
Zangeres Beyoncé en schrijfster Nadja Hüpscher
Minister (m/v/x)
Mannelijke, vrouwelijke en neutrale woorden
    op de werkvloer
Feminiën leiderschap?
Dingen kunnen is belangrijker dan dingen zijn
- 75   **5. Denk niet zwart, denk niet wit**
Beladen verleden
Het n-woord
Het n-woord in het (Amerikaans-)Engels
Ja maar, neger staat in het woordenboek
Blank
Wit
Zwartrijden op de zwarte lijst?
Blank of wit?
Noem ook wit als je zwart noemt
Slaaf en slaafgemaakte
Beweeglijk woordgebruik
Slaaf ben je niet, maar word je gemaakt
Gijzelaar en gegijzelde
- 95   **6. Alloctonen, medelanders en mensen met
een migratieachtergrond**
De ander anders benoemen
Het a-woord
Wie is er allochtoon?
Immigranten en gastarbeiders
'Het is allemaal de schuld van de buitenlanders'

Een andere kijk op anders
Racisme en discriminatie in woordenboeken

109 **7. Van ‘dat mag je óók al niet meer zeggen’
naar ‘dat mag je óók zeggen’**

Nieuw of anders is niet altijd eng en stom
Benoem verschillen, maar dan anders
Taal in transitie?
Maakbare taal?
Nieuwe woorden invoeren
De levensvatbaarheid van nieuwe inclusieve woorden
Deugende wokies
Vroeger, nu en straks
Nieuw woord gezocht!

125 **Verantwoording en dankwoord**

126 **Wie is wie**

128 **Geraadpleegde bronnen**

Taal is het medium, niet de boodschap

Taal is niet alleen een weergave van onze wereld, maar vooral een interpretatie. De woorden die we gebruiken, lijken misschien gewoon etiketten die we op dingen plakken, maar ze zijn veel meer dan dat: taal reflecteert en vormt ons wereldbeeld. Wij bepalen aan de hand van woorden welke dingen relevant zijn, hoe ze gezien worden, welke grenzen we trekken. Het gevolg hiervan is dat taal nooit neutraal is: we benoemen de wereld, maar beoordelen die tegelijkertijd. Een promiscue man noemen veel mensen bewonderend een casanova, maar een bewonderend, positief woord voor een promiscue vrouw is er niet. Maar zo'n positief woord kun je wel introduceren natuurlijk, omdat de wisselwerking tussen taal en werkelijkheid ook betekent dat taal ons de mogelijkheid geeft om de wereld vorm te geven. En dat als we structuren willen veranderen, taal een middel kan zijn om dat te doen.

Omdat ons wereldbeeld continu verandert, verandert taal ook continu in tijd en context. Woorden die vandaag de dag ouderwets klinken, waren ooit normaal. Woorden die in de ene context wel kunnen, bijvoorbeeld onder vriendinnen in het café, zijn elders – bijvoorbeeld in het journaal – totaal uit den boze. Wanneer woorden en hun betekenissen verschuiven, en enkelen of velen al dan niet besluiten om iets niet meer te zeggen, of anders te zeggen, stuit dat op weerstand. Die weerstand gaat niet per se over de woorden zelf, maar over een snel veranderende wereld – een verandering die we gereflecteerd zien in taal.

Als je echter voor andere woorden kiest, verander je wel de etiketten, maar niet de connotaties (de gevoelswaarde), die de woordverandering vaak achtervolgen. En als de achterliggende connotaties blijven bestaan, blijkt het nieuwe woord uiteindelijk ook negatief over te komen. Is het dan niet een oproep om te werken aan die

connotaties? Ja, maar ironisch genoeg gebeurt dat ook door nieuwe woorden te gebruiken.

Dit boek stelt voor om eerst en vooral over taalverandering te spreken, voor we er een oordeel over vellen, en na te denken over de zin en onzin van die verandering. Daarbij is het van belang te beseffen dat het veranderen van woorden geen doel op zich kan zijn, maar dat woorden eerst en vooral een medium zijn: een instrument om te timmeren aan een rechtvaardigere wereld.

Sibo Kanobana

Sibo Kanobana is docent in de sociolinguïstiek en postkoloniale studies aan de Universiteit Gent en Open Universiteit van Nederland. Daarnaast is hij auteur en woordkunstenaar.

1.

Inleiding

Begin 2022 verscheen het woord *bersiap* ineens in het nieuws. Het komt uit het Maleis, en betekent zoiets als ‘wees paraat’. *Bersiap* was behalve een strijdkreet ook de benaming voor een gewelddadige periode in Indonesië tijdens de revolutie (1945-1949), en dat laatste gebruik geldt als beladen. Bonnie Triyana, een van de curatoren van de tentoonstelling ‘Revolusi! Indonesië onafhankelijk’ in het Rijksmuseum, schreef in een opinieartikel in *NRC* dat *bersiap* racistisch zou zijn en gemeden moet worden, onder andere omdat het een beeld oproept van “primitieve, ongeciviliseerde Indonesiërs als daders”. De Federatie van Indische Nederlanders (FIN) voelde zich door Triyana’s artikel beledigd, omdat hij de bijdrage van Indonesiërs aan de gewelddadige periode zou bagatelliseren. Deze kwestie zorgde uiteindelijk voor twee aangiften van groepsbelediging, maar beide zijn geseponeerd, omdat er volgens het Openbaar Ministerie geen strafbare feiten zijn gepleegd.

De commotie rond *bersiap* staat niet op zichzelf. Het gebruik van beladen taal is de laatste jaren steeds meer een onderwerp van gesprek. Mag je de Gouden Eeuw, een bloeiperiode voor handel, kunst en wetenschap, nog wel zo noemen? Deze bijnaam negeert immers de negatieve kanten van deze tijd, zoals slavernij en oorlog. Hoe zit het met het n-woord, en met woorden als *indiaan* en *zigeuner*? Kun je die nog gebruiken? Moeten jodenkoeken en afrikaantjes uit de handel? Mag je nog *homofiel* zeggen?

Ook andere woorden worden kritisch bekeken. Mannen en vrouwen doen op de werkvloer steeds vaker dezelfde dingen, maar heet een vrouw die de baas is *directrice* of ook gewoon *directeur*? Is het benoemen van een vrouw met een eigen woord (*danseres*, *neurologe*, *schrijfster*) nou juist wel de bedoeling of juist niet? Wordt ‘het vrouwtje’ (*advocate*) altijd gevormd uit ‘het mannetje’ (*advocaat*)? Is een *bergbeklimmer* per se een man? En kan een vrouw, of iemand die zich geen man voelt, op de functie van *raadsheer* solliciteren?

En als het niet gaat om geslacht of gender, maar om afkomst, kan de term *allochtoon* dan nog, of is *iemand met een migratieachtergrond* beter? Waarom willen we ‘die ander’ zo graag benoemen? En waarom zijn er voor die ander eigenlijk zoveel woorden (*medelander*, *nieuwkomer*, *vreemdeling*)? Is *zwart* en *wit* een gelijkwaardiger paar dan *zwart* en *blank*? Waarom wordt *slaafgemaakte* voorgesteld als alternatief voor *slaaf*? Heeft het woord *kleurenblind* een nieuwe betekenis?

Diversiteit en inclusiviteit

divers • Gevarieerd wat betreft culturen, menselijke eigenschappen en voorkeuren. Ook het bijbehorende woord *diversiteit* komt veel voor.

inclusief • Waarbij niets of niemand wordt uitgesloten; niets of niemand uitsluitend; niet-discriminerend. *Inclusief* kent in deze betekenis sinds een paar jaar een flinke opleving (net als *inclusiviteit*). Het komt vaak voor in de context van de strijd tegen allerlei vormen van discriminatie; *inclusief zijn* komt dan neer op ‘niet discrimineren’, wat betreft iemands etniciteit, leeftijd, geslacht, gender, seksuele geaardheid, geloofsovertuiging, lichamelijke beperkingen, etc.

Onze Taal publiceerde in 2020 een artikelenreeks over ‘schurende taal’: bestaande woorden lagen onder de loep en er werd besproken welke inclusieve alternatieven er zoal waren voorgesteld. Naar iemand die genderneutraal is, kun je bijvoorbeeld met *die* of *hen* verwijzen, maar betekent dat dan ook dat je *hij* en *zij* (en *hem* en *haar*) niet meer mag gebruiken? Zijn nieuwe woorden als *pan-gender*, *sapioseksueel* en *genderdysfoor* bij iedereen bekend en komen

ze in woordenboeken terecht? Moet *vrouw met een baarmoeder* veranderen in *mens met een baarmoeder*? Wat betekenen alle letters in *lhbtqiap* en is *holebi* op zijn retour? Is het nieuwe woord *lettersoepmens* wel zo'n vriendelijk woord? Moet een trans vrouw niet gewoon *vrouw* heten? En wie is de *boze witte man* eigenlijk?

Inclusieve taal houdt meer in dan kijken naar woorden die (nog) wel kunnen en woorden die echt niet (meer) kunnen. Soms word je uitgedaagd om eens vanuit een heel ander perspectief naar je taalgebruik te kijken: *beste reizigers* omroepen in de trein is heel iets anders dan *beste dames en heren*, bijvoorbeeld. Wanneer ben je genuanceerder: als je het hebt over *een transgender* of over *een transgender persoon*?

Steeds meer mensen krijgen het idee dat al hun woorden door een taalpolitie op een goudschaaltje worden gewogen. “Dat mag je óók al niet meer zeggen”, hoor je dan vaak. Maar klopt dat wel? In dit boek ga ik op zoek naar wat je óók mag zeggen: ik beschrijf nieuwe woorden over gender en geaardheid en laat zien op welke manier je ook een genderneutraal alternatief aan je bestaande woordenschat kunt toevoegen. Verder ga ik in op woorden die door een herinnering aan een pijnlijk verleden of een veranderd perspectief op de wereld ongemakkelijk of ongebruikelijk aanvoelen. En hoe bestaande woorden door die veranderende wereld ook van betekenis veranderen. En natuurlijk ook wat woordenboekmakers met al die nieuwe en veranderende woorden en betekenissen doen.

Gevoeligsheidslezers in een gumcultuur

“Gevoeligsheidslezer doet zijn intrede in Fryslân: Michelle Samba las mee met de Friese vertaling van ‘The Hill We Climb’ van Amanda Gorman”: een opvallende kop in het *Friesch Dagblad* begin 2021. Een gevoeligsheidslezer is, volgens het *Woordenboek van Nieuwe Woorden* (WNW), iemand, bijvoorbeeld een redacteur bij een uitgeverij, die een tekst voor publicatie doorleest om te kijken of er bepaalde gevoeligheden in staan, bijvoorbeeld politiek incorrecte, discriminerende of stereotyperende passages. Het woord komt sinds ongeveer 2017 in het Nederlands voor en is een vertaling van het Engelse *sensitivity reader*.

In 2021 stond *gevoeligheidslezer* bij het woordenboek Van Dale op de lijst om ‘Woord van het Jaar’ te worden (maar *prikspijt* won overtuigend). In ieder geval past het woord goed in een tijd waarin inclusiviteit belangrijk is en steeds meer taalgebruik als gevoelig of zelfs ongepast geldt. Of beoefent zo’n meelezer een vorm van censuur?

Een ander nieuw woord heeft misschien wat meer met censuur te maken, namelijk *gumcultuur*. Dat is een cultuur, vooral in het onderwijs, waarin het normaal is dat bepaalde zaken niet vermeld of als het ware ‘weggegumd’ worden. Eind 2021 introduceerde NRC dit woord in een omvangrijk stuk over de werkwijze van een aantal grote educatieve uitgeverij in Nederland. Makers van lesboeken blijken soms vrij dwingende richtlijnen op te leggen, bijvoorbeeld om (streng) christelijke opdrachtgevers niet te schofferen en als klant te verliezen. Het gaat dan niet alleen om het vermijden van vloeken of andere grove taal. Er is veel meer aan de hand: in die boeken zie je geen dino’s, geen naveltruitjes, bikini’s en rokjes. En liever niet te veel ‘decadente’ uitingen als dans, toneel en film. Ook ‘wereldse zaken’ als kermis, carnaval en tatoeages dienen geweerd te worden. De richtlijnen van Uitgeverij Zwijsen uit 2020 (geciteerd door NRC) zijn nog specifiek: “Vermijd Harry Potter. Vermijd weerwolven, geesten, spoken, duivels en zombies. Vermijd buitenaardse figuren. Laat geen speelgoed tot leven komen. Vermijd sprookjes met heksen en magie.” En het bleef nog lang onrustig ...